

merkt Herr Siliņ: in der Rigaschen Umgegend würden Fischkörbe kūri genannt), und auch sie, die Grossmutter, habe sie noch so (kūri) genannt. Um Lemsal herum hätten die līviņi (deminutiv von *livi) gelebt, doch habe es unter ihnen auch einige kūri gegeben. Die līviņi hätten sich mit dem Ackerbau beschäftigt, die kūri dagegen seien Fischer gewesen”⁵.

A. Jansons

HOLGERIS PEDERSENAS

(Ryšium su šimtosiomis gimimo metinėmis)

Antuanas Mejė, Nikolajus Trubeckojus ir kiti žymūs mūsų epochos kalbininkai įvairiomis progomis yra pareiškę, jog nei viena šalis, proporcingai gyventojų skaičiui, savo indėliu į kalbotyrą negali lygintis su Danija. Pakanka prisiminti tokius vardus, kaip Raskas, Bredsdorfas, Madvigas, Verneris, Tomsenas, Jespersenas, Briondalis, Jeltslevas, ir įsitikinsime, kad anų kalbininkų pareiškimai nėra paprasti proginiai komplimentai, o abejonių nekelianti tiesa. Tačiau mūsų ką tik išvardintų danų mokslininkų grandinė kažkur po Tomseno tartum nutrūktų, jeigu į ją neįterptume Holgerio Pederseno, vieno didžiausių mūsų amžiaus indoeuropeistų, kurio šimtąsias gimimo metines ir minime š.m. balandžio 7 dieną.

Puikų lingvistinį išsimokslinimą Pedersenas gavo dviejuose pasaulinės lingvistikos centruose – Kopenhagoje ir Leipcege. Kopenhagos universitete jis klausė K. Vernerio, V. Tomseno, H. Miolerio paskaitų, o Leipcege, kuris tuo metu buvo savotiška indoeuropeistikos sostinė, jo mokytojais buvo K. Brugmanas, A. Leskynas, E. Vindišas ir E. Zyversas.

Aktyvi mokslinė Pederseno veikla truko šešiasdešimt metų: pirmasis jo darbas „Die idg. form des wortes für „schwiegertochter“ buvo išspausdintas 1893 metais baltistams gerai pažįstamame A. Becenbergerio leidžiamame žurnale „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“. Pačiais pirmaisiais savo mokslinės veiklos metais Pedersenas daugiausia tyrinėjo albanų kalbą, rašydamas įvairiais šios kalbos istorinės fonetikos, morfologijos, leksikos klausimais – 1895 metais jis išleido ir albanų kalbos vadovėlį („Albanesische Texte mit Glossar“, Leipzig). Tačiau netrukus Pedersenas susidomi keltų ir armėnų kalbomis (L. Jeltslevas pabrėžia, kad Pedersenas didžiausias simpatijas visada jautęs mažųjų tautų kalboms). Paskelbia vertingų armėnų kalbos studijų, skirtų armėnų kalbos akcentologijos, santykių su kitomis indoeuropiečių kalbomis problemoms (kai kurie Pederseno darbai buvo išleisti ir armėniškai). Tačiau ypač su dideliu užsidegimu Pedersenas tyrinėjo keltų kalbas: 1909 metais jis išleidžia savo kapitalinės keltų kalbų lyginamosios gramatikos pirmąjį tomą, po ketverto metų pasirodo ir antrasis gramatikos tomas („Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen“. I–II, Göttingen, 1909–1913). Keltų kalbotyros veikalai tartum užgožia ankstesnius Pederseno tyrinėjimus, ir dvidešimtųjų – trisdešimtųjų metų lingvistinėje literatūroje bei įvairiuose enciklopedinio pobūdžio darbuose Pedersenas pirmiausia charakterizuojamas kaip „žymus keltologas“. Reikia pridurti, kad Pedersenas tyrinėjo ne tik keltų kalbas, bet nemaža rašė ir šiomis kalbomis kalbančių tautų tautosakos, literatūros klausimais. Kartu su Henriu Liuisu (Lewis) 1937 metais Pedersenas paskelbė ir savotišką ką tik minėtą keltų gramatikos santrauką „A Concise Comparative Celtic Grammar“ (Göttingen), kuri 1954 metais buvo išleista ir Tarybų Sąjungoje rusų kalba („Краткая сравнительная грамматика кельтских языков“, Москва). Tačiau „įžymaus keltologo“ titulas Pedersenui laikėsi neilgai. Neteko, žinoma, jis šio titulo ne dėl to, kad būtų atsiradę naujų, Pederseną pralenkiančių keltologų – šis titulas jam greitai pasidarė per siauras, nes paskutiniųjų gyvenimo dešimtmečių darbai jį padarė vienu pačių žymiausių hetitų ir tocharų kalbų specialistų. Juk Pedersenas savo veikalu „Hittitsch

⁵ Turpat, 66.

und die anderen indoeuropäischen Sprachen" (Köbenhavn, 1938, II leidimas 1948) įrodė indo-hetitų teorijos klaidingumą ir charakterizavo hetitų kalbą kaip savarankišką indoeuropiečių kalbų šeimos narį, išdėstė įdomias pažiūras į laringalinę teoriją. Jis paskelbė nemaža hetitų etimologijų, aiškino sudėtingiausius hetitų kalbos fonetikos, morfologijos klausimus. Tocharų kalbotyrai labai svarbus Pederseno veikalas „Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachverglei-chung" (Köbenhavn, 1941, II leidimas 1949).

Pederseno moksliniai interesai neapsiribojo albanų, armėnų, keltų, hetitų, tocharų kalbomis, nors šių kalbų dirvoje jis, gal būt, pasiekė ir didžiausių rezultatų. Po keletą darbų jis paskelbė ir graikų, lotynų, slavų kalbų klausimais. Be kita ko, Pedersenas yra parašęs danų studentams rusų kalbos vadovėlį ir gramatiką. Tartum sekdamas savo mokytojo V. Tomseno pavyzdžiu, Pedersenas kartais išeidavo ir už indoeuropiečių kalbotyros ribų: jis yra tyrinėjęs tiurkų kalbų kirčiavimą, rašęs indoeuropiečių ir semitų, indoeuropiečių ir suomių-ugrų kalbų santykių klausimais, domėjęsis etruskų kalbos problema. Pagaliau ir šiuo metu gana dažnai sutinkamas nostratinių kalbų terminas į kalbotyrą yra įvestas Pederseno.

Pedersenas daug nusipelnė ne tik kalbos mokslui, bet ir šio mokslo istorijai. Jo devynioliktojo amžiaus kalbotyros istorija – „Sprogvidenskaben i det nittende århundrede. Metoder og resultater" (Köbenhavn, 1924; tais pačiais metais buvo išleista ir švedų, o 1931 metais anglų kalba) yra, tur būt, vienas pačių geriausių šios srities veikalų.

Ne paskutinę vietą Pederseno moksliniame palikime užima ir baltistika, ypač lituanistika. Lietuvių kalbos faktais Pedersenas operuoja jau mūsų minėtame 1893 metais paskelbtame pirmajame savo darbe. Vėliau Pedersenas parašė keletą įdomių darbų, skirtų specialiai lietuvių kalbos klausimams. Charakteringa, kad dalis šių darbų dedikuota įvairiems lietuvių kalbos tyrinėtojams. Antai 1908 metais rinkinyje, skirtame Vatroslavui Jagičiui pagerbti, Pedersenas paskelbia straipsnius apie lietuvių kalbos žodžio *skujà* kilmę, susiedams jį su air. *seé* „Hagedorn" ir kitais keltų kalbų žodžiais. Ši Pederseno etimologija iki mūsų dienų tvirtai laikosi. 1921 metais knygoje „Prace lingwistyczne ofiarowane J. Baudouinowi de Courtenay" jis nagrinėja *ijā* ir *é* santykį lietuvių kalboje („*ijā* ≥ *é* en lituanien"). Lietuviškų žodžių kilmę Pedersenas aiškina ir suomių kalbininkui J. Mikolai pagerbti skirtame darbų rinkinyje – „Mélanges de philologie offerts à J. J. Mikkola" (Helsinki, 1931). Čia, straipsnyje „Deu étymologies lituaniennes" Pedersenas mėgina išaiškinti lie. *kéikti* kilmę, šį žodį siedamas su lo. *caecus* „aklas", go *haihs*, ir lie. *tiltas*, šiam žodžiui atitikmenų, be kita ko, rasdamas ir sanskrite – *tīrthāh* „Steig zum Wasser, Furt, Badeplatz". Gana neaiškios kilmės lietuvių kalbos žodį *jūodas* Pedersenas straipsnyje „Une étymologie balto-celtique" („Studi Baltici", III, Roma, 1933) mėgina sieti su air. *adaig* „naktis". Kitame to paties italų žurnalo tome randame Pederseno straipsnį, skirtą lie. *iau* problemai („Studi Baltici", IV, Roma, 1935). Lietuvių kalbos istorinės gramatikos klausimus jis nagrinėja ir savo darbe „La cinquième déclinaison latine" (Köbenhavn, 1926). Tačiau pats stambiausias Pederseno darbas, specialiai skirtas lietuvių kalbotyrai, yra 1933 metais Kopenhagoje atskira knyga išleista studija „Études Lituaniennes", kurioje nagrinėjama įvairūs lietuvių kalbos veiksmažodžio darybos, akcentologijos klausimai. Keliuose danų enciklopedijos leidimuose yra paskelbtas Pederseno straipsnis „Litauisk Sprog og Litteratur" („Lietuvių kalba ir literatūra"). Galima priminti, jog Pedersenas savo lingvistiniams darbams lituanistinę medžiagą rinkdavo net iš naujosios lietuvių literatūros. Pats jis keletą kartų lankėsi Lietuvoje ir, žinoma, lietuvių kalbos kursą skaitė Kopenhagos universitete. Vaikų laikraštyje „Saulutėje" (1931, Nr. 17–18, 271–2) buvo išspausdintas ir Pederseno iš albanų į lietuvių kalbą verstas tekstas. Lituanistikos dalykais susidomėti Pedersenas, tur būt, paskatino ir savo talentingąjį mokinį Liuį Jelmslevą.

Šiandien, jau praėjus keliems dešimtmečiams nuo Pederseno lituanistinių darbų pasirodymo, reikia pasakyti, kad ne su visais jo teiginiais dabartiniai lietuvių kalbos tyrinėtojai sutinka, dėl

kai kurių teiginių tebevyksta karšta polemika. Tačiau tai jokių būdu negali sumenkinti Pederseno nuopelnų lituanistikos mokslo raidai apskritai, nes ir tie, šiandien nepriimtini, žymiojo danų kalbininko teiginiai padėjo ieškoti tiesos kitiems lietuvių kalbos tyrinėtojams.

Pederseno nuopelnai kalbotyrai buvo gražiai įvertinti dar jam esant gyvam: jis buvo išrinktas įvairių akademijų ir mokslinių organizacijų nariu (Danijos mokslų akademijos akademiku jis išbuvo beveik pusę šimtmečio), devyni universitetai jam suteikė garbės daktaro laipsnį, 1926–1927 metais jis buvo išrinktas Kopenhagos universiteto rektorium. 1937 metais Pedersenui pagerbti buvo išleistas filologinių straipsnių rinkinys, kurio „Tabula Gratulatoria“ pasirašė 10 įvairių mokslo įstaigų ir 198 Europos, Amerikos, Azijos filologijos mokslo atstovai, jų tarpe ir žymiausi to meto baltistai.

Pedersenas beveik dvidešimt penkerius metus vadovavo Kopenhagos universiteto lyginamosios kalbotyros katedrai, kurią jis buvo perėmęs iš savo mokytojo Vilhelmo Tomseno. Vadovaudamas šiai katedrai, Pedersenas, pats būdamas ne tik kalbininkas tyrinėtojas, bet ir poliglotas, sugalvojo tikrai poliglotišką lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros egzaminą, kurio metu reikėdavo nagrinėti apie dešimties kalbų tekstai, aišku, jų tarpe ir lietuvių. Alfas Somerfeltas pavadino šį egzaminą vienu sunkiausių pasaulyje. Pirmasis žmogus išdrįšęs laikyti šį baisųjį egzaminą buvo Liujis Jelmslevas (kai kas teigia, jog specialiai jam šis egzaminas ir buvo sugalvotas!). Gal jau tada Pedersenas išsirinko Jelmslevą savo vietininku, nes kai 1937 metais pasitraukė iš minėtos katedros, ją kaip tik ir užėmė Jelmslevas. Įžanginėje paskaitoje Jelmslevas gražiai įvertino savo buvusių pirmtakų nuopelnus kalbos mokslui, charakterizuodamas danų kalbotyrą, jis pabrėžė, jog geriausiai ją apibūdina trys žodžiai: savarankiškumas, realizmas ir racionalizmas. Tur būt, šie trys žodžiai geriausiai tinka charakterizuoti ir vienam žymiausių danų kalbotyros atstovų – Holgeriui Pedersenui.

A. Sabaliauskas